

378:[371.124:81'243]

Бочарникова Т.Ф.

АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ

Аналіз процесу підготовки майбутніх учителів іноземних мов дозволяє узагальнити, що особливість функціонування системи формування їх професійно-педагогічної спрямованості полягає в тому, що на кожному рівні частково реалізуються всі етапи її формування. При цьому управління цією системою ускладнюється від першого й до останнього курсу: у процесі вивчення фахових та суміжних дисциплін, в організації самостійної, позанавчальної роботи студентів, їх педагогічної практики та індивідуального спілкування з викладачами.

У процесі формування професійно-педагогічної спрямованості майбутнього учителя іноземних мов особливу роль відіграє іноземна мова як навчальний предмет, що, на нашу думку, є тим засобом, який забезпечує пізнання, розвиває та виховує необхідні особистісні та професійні якості особистості, сприяє передачі досвіду та розвитку умінь спілкуватися, а також впливає на формування творчого потенціалу майбутнього фахівця.

Спираючись на проаналізовані педагогічні, психологічні і методичні дослідження (Б. Ананьєв, А. Вербицький, Ф. Гоноболін М. Данилов, В. Загвязинський, О. Леонт'єв, В. Сластьонін, Л. Фрідман та інші) та підходи до розвитку професійної компетенції, формування професійно-педагогічної спрямованості та професійної майстерності: об'єктно-суб'єктного перетворення особистості педагога у процесі професійної діяльності, його професійної самореалізації (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Л. Карпова, В. Петровський та інші); підвищення професійно-педагогічної культури та розвитку його особистісних якостей (В. Кан-Калик, В. Пасинок, В. Редько та інші), можна зробити висновок про відсутність чіткого розуміння суті процесу формування професійно-педагогічної спрямованості майбутнього вчителя іноземних мов під час навчання у вищому педагогічному навчальному закладі.

З цього приводу актуальною є думка В. Пасинка, яка зазначає, що останнім часом «...все більше дослідників дивляться на освітні заклади не просто як на місце, у якому відбувається навчальний процес, а як на освітній чи соціокультурний простір або середовище особистісного та професійного становлення тих, хто навчається» [1, с. 149–150].

Період навчання у педагогічному ВНЗ є не тільки періодом набуття студентами професійних знань, умінь та навичок, але й часом,

коли формується науково-педагогічне мислення, інформаційна освіченість, професійно-педагогічна спрямованість. Підготовка сучасних учителів іноземної мови вимагає від вищих педагогічних навчальних закладів виконання високоякісної професійної підготовки, що відповідає сучасним вимогам навчання та виховання дітей. Формування їх професійно-педагогічної спрямованості є можливим тільки у єдності їх загальноосвітньої, загальнопедагогічної та практичної підготовки.

Дослідниками [2; 3] встановлено, що сучасні вимоги до підготовки вчителя для середньої школи висувають необхідність розробки таких умов, методичних прийомів та засобів навчання, які б найбільш ефективно сприяли комплексному вирішенню завдань підготовки майбутніх учителів іноземних мов, формуванню їхньої професійно-педагогічної спрямованості та педагогічної майстерності.

У вищих педагогічних навчальних закладах України підготовка майбутніх учителів іноземної мови здійснюється за трьома напрямками.

Перший напрям професійної підготовки майбутнього фахівця забезпечується вивченням предметів загальногуманітарного, соціально-економічного блоків (історія, основи філософії, права тощо) та спеціальних дисциплін (педагогіка, психологія, основи педагогічної майстерності, вступ до педагогічної професії тощо). Ці дисципліни сприяють формуванню професійної та загальнокультурної компетенцій майбутнього вчителя іноземних мов, а також суттєво впливають на формування його професійно-педагогічної спрямованості за рахунок послідовного введення дисциплін педагогічного циклу.

Другий напрям професійної підготовки відповідає за предметну підготовку майбутніх учителів іноземних мов. Предметна підготовка включає планомірну роботу з формування комунікативної компетенції студентів, що відповідає вимогам, передбаченим державним освітнім стандартом вищої професійної освіти. Такі дисципліни програми підготовки майбутніх учителів іноземних мов як «Практична фонетика», «Практична граматики», «Практика усної та писемної мови», «Лексикологія», «Стилістика», «Теорія та практика перекладу», «Аналітичне читання», «Лінгвокраїнознавство та країнознавство», «Латина», друга іноземна мова сприяють розвитку у студентів усіх видів мовленнєвої діяльності (говоріння, аудіювання, читання, письма). До того ж у студентів формуються уміння, необхідні для оволодіння іноземною мовою: вони вчаться аналізувати, встановлювати асоціативні зв'язки, узагальнювати, творчо мислити, що готує майбутніх фахівців до роботи за фахом, а також сприяє розвитку їх професійних методичних умінь.

Процес засвоєння програмного матеріалу сприяє формуванню соціокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних мов, вони вдосконалюють свої знання з культури країни, мова якої вивчається, виховують у собі повагу до неї. Результатом такого цілеспрямованого

навчання є те, що студенти стають немовби носіями іншомовної культури, а свої знання згодом передають учням у школі.

Курс «Шкільний курс викладання іноземних мов» посідає особливе місце у навчальному процесі майбутніх учителів іноземної мови, оскільки, разом із дисциплінами педагогічного циклу, впливає на формування професійно-педагогічної спрямованості майбутніх фахівців та є першим кроком до їх професійної діяльності. У рамках цього курсу студенти – майбутні вчителі іноземних мов оволодівають професійними компетенціями, основами методичних умінь, серед яких Є. Пасов [4, с. 24–29.] виділяє проєкційні, адаптаційні, організаційні, комунікативні, мотиваційні, дослідницькі, а також уміння контролю та самоконтролю. Слід зазначити, що саме у рамках вивчення цієї дисципліни відбувається чітке усвідомлення студентами специфіки викладання іноземної мови у школі. Майбутні фахівці знайомляться з теоретичними основами викладання предмету, з особливостями організації уроку іноземної мови, з сучасними підходами та методами, прийомами та формами навчання іноземної мови тощо. Але, оскільки ця дисципліна вивчається лише на IV курсі навчання, безпосередньо перед проходженням студентами практики у школі, належним чином не формується, на нашу думку, особистісне ставлення студентів до вироблення власної методики викладання, формування їх професійно-педагогічної спрямованості, незважаючи на те, що саме ця дисципліна має чи не найбільший потенціал у формуванні майбутнього педагога в цілому.

Саме цей напрям підготовки майбутніх учителів іноземних мов визначається провідним і характеризується як фахова підготовка. Аналіз навчальних планів професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови дозволив узагальнити, що фахова підготовка, у свою чергу, складається з теоретико-лінгвістичної та практичної мовної підготовки; теоретичної та практичної психолого-педагогічної підготовки; теоретичної та практичної методичної підготовки. Теоретико-лінгвістична підготовка вчителя іноземної мови передбачає забезпечення знанням теорії та історії іноземної мови, яка вивчається; розвиток інтелектуального потенціалу студентів, навичок аналітичного мислення; вміння працювати з науковою літературою, визначати суть та характер невирішених наукових проблем, пропонувати свої варіанти вирішення; вміння узагальнювати і класифікувати емпіричний матеріал.

Практична підготовка передбачає: професійно-трудова діяльність (проведення уроків іноземної мови у школі та позакласної роботи з іноземної мови; професійно-педагогічне удосконалення шляхом самоосвіти і на спеціальних курсах підвищення кваліфікації) та соціально-культурну (діяльність вчителя за межами школи: спілкування з носіями мови, робота перекладачем та ін.).

Провідною метою загальної та професійно орієнтованої теоретичної підготовки є забезпечення знань теорії педагогіки; теоретичних основ організації навчально-виховного процесу в різних

типах середніх навчальних закладів, зокрема з іноземної мови; формування вмінь проведення самостійного педагогічного дослідження.

Головними вимогами до загальної та професійно орієнтованої практичної педагогічної підготовки вчителя іноземної мови С. Ніколаєва вважає сформованість таких професійно-педагогічних умінь: здійснення діагностики рівня розвитку дітей за допомогою комплексу психолого-педагогічних методик; проектування та планування педагогічної діяльності, визначення та вирішення професійних завдань; застосування ефективних методів та засобів навчання іноземної мови і виховання залежно від вікових, статевих та індивідуальних особливостей дітей; володіння методикою організації навчально-виховної роботи в різних типах середніх навчальних закладів тощо. Вимоги до практичної підготовки включають такі професійно-психологічні вміння: виявляти індивідуально-психологічні особливості учнів, які необхідні для успішного оволодіння іноземною мовою; формувати позитивне ставлення до вивчення іноземної мови та інших видів суспільно корисної діяльності школярів; проводити психолого-педагогічний аналіз уроку іноземної мови і навчально-виховного процесу в цілому тощо.

Провідною метою теоретичної методичної підготовки дослідниця вважає забезпечення знань з теорії і методики навчання іноземних мов; навчання методичних основ організації навчально-виховного процесу з іноземних мов у різних типах середніх навчальних закладів; формування вмінь самостійного методичного дослідження.

Вимоги до практичної підготовки містять такі основні практичні методичні вміння: здійснення комунікативно-навчальної, розвивальної, гностичної, конструктивно-планувальної та організаторської функцій, аналіз навчального матеріалу різних типів середніх навчальних закладів; добирання підручника, що відповідає індивідуальним особливостям учнів; прогнозування труднощів засвоєння учнями мовленнєвого матеріалу [2, с. 9–17].

Третім напрямом професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови є педагогічна практика, основною метою якої є закріплення знань, отриманих у процесі теоретичного навчання, придбання необхідних практичних умінь, навичок, первинного досвіду практичної діяльності за спеціальністю.

Педагогічна практика виховує у студентів такі професійні та особистісні якості як любов до дітей, толерантність, тактовність, вимогливість до себе та до учнів тощо, тобто ті якості, які є важливою складовою частиною професійної компетентності педагога. Педагогічна практика є важливим чинником, який впливає на формування професійно-пізнавальних потреб, домінуючих професійних мотивів та сталого інтересу майбутніх учителів іноземної мови. Активна участь у педагогічній практиці допомагає майбутнім учителям іноземної мови адаптуватися у професійній діяльності, ствердитися у правильності вибору професії, усвідомити її значущість та специфіку діяльності, а

також сформувати у студентів уявлення про сучасну школу та вчителя як головного суб'єкта навчально-виховного процесу. Одним із етапів педагогічної практики студентів – майбутніх учителів іноземних мов є підготовка до позакласної роботи з іноземної мови, що включає такі компоненти: знайомство з особливостями організації позакласної роботи з іноземної мови, розвиток професійних здібностей студентів (комунікативних, організаторських, творчих). Майбутні педагоги мають можливість самостійно планувати позакласні заняття у відповідності до програмного матеріалу, вдосконалювати навички вивчення індивідуальних особливостей дітей, специфіки життя дитячого колективу, відпрацьовувати навички організації різноманітних форм позакласної роботи з урахуванням віку дітей. Такий вид педагогічної практики сприяє подальшому вдосконаленню навичок іншомовного спілкування майбутніх учителів іноземних мов, вихованню культури спілкування, розвитку творчих здібностей, уваги, пам'яті, формуванню самостійності, організованості у виконанні доручених завдань, а також позитивно впливає на формування інтересу до викладацької діяльності та потреби у спілкуванні з учнями.

Під час проведення пробних уроків іноземної мови відбувається цілеспрямована робота з досягнення обов'язкового мінімуму професійних умінь та навичок під керівництвом методиста та вчителя. Студенти оволодівають уміннями та навичками виконання особистісно-орієнтовного підходу до учнів, вивчають особливості організації контролю та оцінки рівня навченості учнів іноземній мові, методики роботи з відеозаписами, аудіо матеріалами тощо. Професійно-педагогічна спрямованість студентів – майбутніх учителів іноземних мов формується у поступовому плануванні своєї діяльності, доборі дидактичного матеріалу до уроків, виготовленні наочних посібників, роботі з методичною літературою, аналізі проведених уроків іноземної мови.

Переддипломна практика є завершальним етапом педагогічної практики майбутніх учителів іноземної мови. Вона носить комплексний характер і потребує від студента мобілізації отриманих протягом навчання знань, сформованих умінь та навичок, прояву індивідуальних творчих здібностей. Самостійне планування та проведення уроків приводить студента – майбутнього учителя іноземних мов до необхідності об'єднувати та перетворювати набуті раніше знання для реалізації завдань різноманітної складності. Одним із обов'язкових напрямків професійної підготовки майбутніх фахівців є дослідницька робота студентів, що виконується у рамках написання курсових та дипломної робіт, а також в участі у науково-практичних конференціях та предметних олімпіадах.

Вищезазначене дозволяє зробити висновок, що педагогічна практика та успішне її проходження є необхідним складником та однією

з провідних умов процесу формування професійно-педагогічної спрямованості майбутніх учителів іноземних мов.

На нашу думку, ідеальна модель процесу формування професійно-педагогічної спрямованості майбутнього вчителя іноземних мов може бути представлена тільки єдністю загальногуманітарного та соціально-економічного напрямку, предметної та практичної підготовки майбутніх фахівців. Зазвичай використанню потенціалу фахових дисциплін, тобто дисциплін, що відповідають за предметний напрямок підготовки майбутніх учителів іноземних мов, не надається достатня увага. Оскільки вважаємо, що професійно-педагогічна спрямованість майбутніх учителів іноземних мов передбачає інтерес до професії вчителя іноземних мов, потребу в систематичній та безперервній роботі над собою та над розвитком власних комунікативних навичок, бажання постійно контактувати з учнями та навчати їх досвіду іншомовного спілкування, виявляється необхідним більш активне залучення потенціалу фахових дисциплін до процесу формування професійно-педагогічної спрямованості майбутніх учителів іноземних мов.

На практиці порівняно активно використовується тільки потенціал курсу «Шкільний курс викладання іноземних мов». Інші фахові дисципліни, такі, зокрема, як «Практика усного та писемного мовлення», «Країнознавство», «Домашнє читання» майже не використовуються для формування професійно-педагогічної спрямованості, хоча формують у студентів усі види мовленнєвої діяльності (говоріння, аудіювання, читання, письма).

Процес формування професійно-педагогічної спрямованості майбутніх учителів іноземної мови передбачає використання цілого розмаїття методів, форм та засобів у навчально-виховному процесі вищих педагогічних навчальних закладів. М. Леврінц [5, с.14–15], досліджуючи процес формування мотивації до професійної педагогічної діяльності майбутніх фахівців іноземних мов, виділяє такі методи: словесні (пояснення, бесіда, інструктаж, робота з підручником), наочні (демонстрування, ілюстрування), практичні (усні і письмові вправи); стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності (опера на життєвий досвід, створення ситуацій новизни, ділові ігри, рольові ігри, дискусії, тренінги, метод проектів, мікровикладання); форми: лекції, практичні заняття, індивідуальна і групова робота, самостійна робота, факультативні заняття; засоби: друковані джерела (підручники, посібники, демонстраційні картки), технічні (компакт-диски, аудіокасети, діафільми, кінофрагменти, комп'ютер). Вважаємо, що використання у процесі фахової підготовки вправ на розвиток навичок спілкування, читання, письма, аудіювання дають змогу формувати професійно-педагогічну спрямованість майбутніх учителів іноземної мови, особливо, якщо вони спрямовані на розвиток мотивації власної педагогічної діяльності, професійно-пізнавальних потреб, усвідомлення цінності та значущості педагогічної діяльності, педагогічної рефлексії,

формування концепції «Я – майбутній вчитель». Саме тому, для формування професійно-педагогічної спрямованості майбутніх учителів іноземних мов вбачаємо доцільним використання таких форм і методів у процесі фахової підготовки: *форми* – практичні заняття, позанавчальна діяльність, індивідуальна та групова робота зі студентами; *методи*: словесні – бесіди, доповіді, інформаційні лекції та настановні консультації з усвідомлення студентами мети майбутньої професійної діяльності; практичні – усні та письмові вправи (написання творів, складання професіограми, уявні інтерв'ю) для аналізу професійно-особистісних якостей представника педагогічної професії; стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності – педагогічні ситуації (ілюстрації та оцінки), особистий приклад викладачів, ділові ігри, рольові ігри, моделювання професійно-наближених ситуацій на заняттях з іноземної мови (ситуації-ілюстрації, ситуації-оцінки, ситуації-вправи, ситуації-проблеми), проведення занять, тематичні вечори, лінгвістичні змагання, організація дискусійних клубів, відвідування шкіл, методичний, консультаційний та інформаційний супровід; супровід в організації дослідницької роботи студентів; методи саморозвитку, рефлексії власних дій з метою усвідомлення специфіки діяльності вчителя іноземних мов, розвитку комунікативної професійної активності, потреби в оволодінні професією.

Вивчення документів, що регламентують процес професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови в Україні (кваліфікаційних характеристик, навчальних планів підготовки тощо), наукових праць дозволяє зробити висновок про те, що професійна підготовка студентів – майбутніх учителів іноземних мов забезпечується системою, що враховує усі сторони їх майбутньої професійної діяльності відповідно до вимог державного освітнього стандарту вищої професійної освіти. Формування професійно-педагогічної спрямованості майбутніх учителів іноземних мов можна здійснювати впродовж всього періоду навчання у вищому педагогічному навчальному закладі в процесі вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу, предметної підготовки та проходження педагогічної практики, що мають відповідний потенціал для формування цього особистісного феномену.

Зазначене дозволяє зробити висновок, що сучасні умови навчання іноземної мови якісно змінюють роль учителя, оскільки успішність навчання значною мірою залежить від його особистості, сформованої професійно-педагогічної спрямованості, професійної майстерності, яка складається з професійних знань, навичок і вмінь, а також досвіду педагогічної діяльності.

Отже, проведений аналіз процесу професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов засвідчив, що одним із напрямів цього процесу виступає формування професійно-педагогічної спрямованості, проте забезпеченню ефективності цього процесу приділяється недостатньо уваги: не враховується належним чином потенціал

квазіпрофесійних форм фахової підготовки у навчальній та позанавчальній діяльності майбутніх фахівців, педагогічної практики студентів, педагогічного супроводу викладачем іноземної мови підготовки студентів до проходження педагогічної практики. Зазначене вважаємо перспективним для подальших розвідок.

Література

1. **Пасинок В.Г.** Роль культурной среды в формировании профессиональной компетенции студентов вузов / В.Г. Пасынок // Методичні та психолого-педагогічні проблеми викладання іноземних мов на сучасному етапі: матеріали V Міжнародної наук-метод. конференції (22 листопада 2012). – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – С. 148–151.
2. **Ніколаєва С.Ю.** Концепція підготовки вчителя іноземної мови / С.Ю. Ніколаєва // Інозем. мови. – 1995. – № 3/4. – С. 5–11.
3. **Редько В.Г.** Лінгводидактичні засади навчання іноземної мови учнів початкової школи / В.Г. Редько. – К. : Генеза, 2007. – 136 с.
4. **Пассов Е.И.** Методическое мастерство учителя иностранного языка / Е.И. Пассов // Иностран. яз. в шк. – 1984. – № 6. – С. 24–29.
5. **Леврінц М. І.** Формування мотивації до професійної педагогічної діяльності майбутніх фахівців іноземних мов в Угорщині : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / М.І. Леврінц . – Тернопіль, 2011. – 24 с.

Бочарникова Т.Ф. Аналіз процесу формування професійно-педагогічної спрямованості майбутніх учителів іноземних мов у фаховій підготовці

У статті розкриваються особливості професійної підготовки студентів – майбутніх учителів іноземних мов. Аналізується процес формування професійно-педагогічної спрямованості майбутніх учителів іноземних мов у фаховій підготовці. Вивчається потенціал дисциплін, що забезпечують іншомовну підготовку, у формуванні професійно-педагогічної спрямованості майбутніх учителів іноземних мов. Досліджується можливість використання різноманітних форм та методів у навчально-виховному процесі вищих педагогічних навчальних закладів з метою формування професійно-педагогічної спрямованості майбутніх учителів іноземних мов.

Ключові слова: професійно-педагогічна спрямованість, професійна підготовка майбутніх учителів іноземних мов, навчальний процес.

Бочарникова Т.Ф. Анализ процесса формирования профессионально-педагогической направленности будущих учителей иностранных языков в профессиональной подготовке.

В статье раскрываются особенности профессиональной подготовки студентов – будущих учителей иностранных языков. Анализируется процесс формирования профессионально-педагогической

направленности будущих учителей иностранных языков в профессиональной подготовке. Изучается потенциал дисциплин, обеспечивающих иноязычную подготовку, в формировании профессионально-педагогической направленности будущих учителей иностранных языков. Исследуется возможность использования различных форм и методов в учебно-воспитательном процессе высших педагогических учебных заведений с целью формирования профессионально-педагогической направленности будущих учителей иностранных языков.

Ключевые слова: профессионально-педагогическая направленность, профессиональная подготовка будущих учителей иностранных языков, учебный процесс.

Bocharnikova T. Analysis of process of formation of the professional-pedagogical orientation of future teachers of foreign languages training.

The article describes peculiarities of professional training of students - future teachers of foreign language. The article analyzes the components of the preparation of future teachers of foreign languages in higher education. Analyzes the process of formation of the professional-pedagogical orientation of future teachers of foreign language learning. Studied the content of directions of preparation of future teachers of foreign languages with the study of the subjects of the General humanitarian, socio-economic units; training, which is responsible for the substantive training of future teachers of foreign languages; pedagogical practice of future specialists. Explores the potential of disciplines, which are responsible for language training in the formation of professional-pedagogical orientation of future teachers of foreign languages. The possibilities of using various forms and methods in the educational process in higher educational establishments with the aim of formation of professional-pedagogical orientation of future teachers of foreign languages, especially if they seek to develop their own motivation of educational activity, professional and cognitive needs, realize the value and importance of educational activity, pedagogical reflection.

Key words: professional-pedagogical orientation, professional training of the future teachers of foreign languages, training.